

Karinthy Frigyes írói névadása a *Tanár úr kérem* című írásában

1. A Tanár úr kérem

Karinthy Frigyes az olvasóközönség zöme elsősorban humoristának tartja. Az író nevéhez, mint hívó szóhoz leggyakrabban a humor, a nevetés, majd a Tanár úr kérem társul, mely a magyar irodalom legkiemelkedőbb humoros, szatirikus alkotása.

A Tanár úr kérem néhány darabja átmenet a humoreszk és a humoros novella között, mivel bennük az egyedi jelenségek és az atmoszférateremtés a megszokottnál erősebben érvényesül. A mű eseményei tipikusak, szereplői „örökérvényű” diákalakok, nem egy-egy személyiség, hanem a gyermeki tulajdonságok képviselői. Némelykor azonban az író olyan szuggesztív erővel eleveníti fel a kort és a szereplőket, hogy azokban az egyedi tulajdonság, a személyiség jellege jobban érvényesül, mint a humoreszokban általában (SZALAY 1961: 117).

A Tanár úr kérem 1916-ban jelent meg kötetben, de az egyes írások többnyire korábbi keletűek, 1913 és 1916 között születtek. „Karinthy minden műfajban keresi a háborús világból való „kilépés” lehetőségét. Így keresi fel ifjúságát is, azokat az éveket és körülményeket, amikor vágyott a felnőtt, írói életformára” (LEVENDEL 1979: 73).

Az első kiadás tizenhat novella-humoreszkból állt, melyek szerves kapcsolatban vannak egymással, az önmagukban önálló események továbbvisznek egy átfogóbb történetet, az epizódokból a diákélet folyamata bontakozik ki, van drámai sodruk az egymás után következő elbeszéléseknek, szorongás, feszültség, föloldódás, öröm és szomorúság a humor varázslatában (SZALAY 1987: 121). A második kiadás öt további humoreszkkal bővült, ezeket a többitől jól észrevehető módon elkülönítették.

Felvetődik a kérdés: Karinthy az örök diáktípusnak állított emléket, vagy csupán a századforduló diákéletének légkörét varázsolta elő? „Minden társadalmi rendszer diákélete más és más. Azonban az iskolának, a diákéletnek, a diák lelki-világának vannak olyan motívumai, jellemzői, amelyek bizonyos mértékig túlélnek a társadalmi vonatkozásokat is, és ezekben a motívumokban az általános emberi is tükröződhet. Karinthy humoreszkjei ezt az általános emberit fejezik ki. Líraian szép, érzelmesen mulatságos, szorongásokkal, könnyekkel és harsány kacagásokkal átszótt írások ezek, bennük örök diáktípusokra, az iskolai élet klasszikus alaphelyzeteire és klasszikus lélektani válságokra ismerhetünk. Azokhoz a forrón maradt, legizgalmasabb élményekhez nyúlt az író, amiket érzékenyen, igen nagy feszültségben, mindannyian átéltünk” (DOMOKOS 1998: 172).

Szokatlanul rövid az idő, amely az emlékezés és a földözött esztendők között eltelt, hiszen Karinthy még tíz esztendeje sem hagyta el az alma matert, mikor már

írta emlékeit (SZALAY 1987: 119). Ő felnőttként is együtt élt, együtt lélegzett diák-kori önmagával és társaival. „Innen a lenyűgöző helyzetismeret, a keserű alap-szituációk megformálása, amelyben a közel harmincéves férfi élettapasztalata, fő-lénye is érezhető” (HALÁSZ 1972: 52).

2. Karinthy diákévei

Egy író gyermekkorra mindenképpen tanulságos. De mennyire az egy olyan íróé, aki iskolásélményeit emelte az irodalomba! Karinthy Frigyes ilyen író (BALÁZS 1975: 149). 1887. június 25-én született Budapesten, az ágostai evangélikus egy-ház szertartása szerint keresztelték meg a Frigyes Ernő névre. Tipikusan városi, polgári atmoszférában nevelkedett, csak nyaraláskor jutott el vidékre. A Budapest-élménybe persze beletartoznak iskolai emlékei is. Csaknem minden osztályt más-más iskolában kellett végigjárnia. 1905-ben az V. kerületi (Markó utcai) állami fő-reáliskolában megtartott érettségi vizsgálatok kimutatásában ez van írva: „Karinthy Frigyes, apja Karinthy József, született 1887. június 25-én, ág. ev. Az I. osztályt a budapesti VIII. kerületi főreáliskolában járta, a II. és III. osztályt az V. kerületi fő-reáliskolában. A IV. osztályt a VI. kerületi polgári iskolában, az V. osztályt a VII. kerületi polgári iskolában, a VI–VIII. osztályt (ismét) az V. kerületi állami főreál-iskolában járta.” SZALAY KÁROLYNAK (1961: 302) az első két osztályról még nem volt adata, ugyanis ezeknek az éveknek nem találta meg az értesítőit. Számomra viszont már hozzáférhetővé váltak az Országos Széchényi Könyvtárban, így Ka-rinthy minden osztályáról pontos adatot gyűjthettem.

Legmaradandóbb hatást a Markó utcai főreál (ma Bolyai János Textilipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet) gyakorolt rá. A Markó jellegzetesen homogén városi – polgári iskola volt, erős polgári öntudattal. Az írói emlékezet nagyrészt ebből a világból varázsolta elő a Tanár úr kérem felejthetetlen jel-lemképeit, jellegzetes iskolajeleneteit.

Karinthy tehetséges, érdeklődő, de nyugtalan diák volt, sokat fantáziált, íroga-tott, rajzolgatott, s ez elvonta az iskolai munkától. Gyermekkori naplójának leg-gyakoribb témája az iskolától való félelem, végig a rossz bizonyítvány réme kísért vallomásaiban. Több efféle följegyzése maradt fenn: „Ma Prém t. borzasztóan ki-szidott minket.” „Mongol tanárral nekem is meggyült a bajom.”

3. Írói névadás a Tanár úr kérem című műben

A hagyományos névtani dolgozatokkal összevetve szokatlan megközelítési mó-dot kínált számomra a Tanár úr kérem személynévvizsgálata. Azt kívánom be-mutatni, hogyan tükröződnek a Tanár úr kérem című mű írói névadásában Ka-rinthy Frigyes diákévei. Céлом az irodalmi alkotásban lelhető nevek kettéválasztá-sa, a valós és a kitalált csoport pontos körülhatárolása. Kutatásom főként Karinthy iskolájára, iskolaéveire, diáktársai, tanárai nevére irányult. Az iskolák értesítőinek és Karinthy Frigyes gyermekkori naplóinak segítségével vizsgálom meg a Tanár úr kérem-ben előforduló személyneveket.

Az előforduló nevek száma 50, ebből 36 diák neve, 8 tanár neve és 6 egyéb szereplő neve. Az anyakönyvi adatokkal végzett gyakorisági vizsgálatok módszerét nem követhettem, hiszen a műben előforduló 50 személynév közül csupán 7 tartalmaz keresztnévet is.

3.1. Diáktársainak nevei

A diáktársainak pontosan írt nevei (a nevek mellett zárójelben jelölöm, hogy hányadik osztályban járt együtt az illető Karinthyval): *Bányai Miklós* (6. 7. 8.), *Bauer* (4.), *Deckner* (7. 8.), *Egilmayer* (6. 7. 8.), *Gerő* (-), *Gárdos* (6. 7. 8.), *Guttman* (2. 3.), *Karinthy Frigyes*, *Kelemen* (6. 7. 8.), *Löbl* (3.), *Mautner* (2. 3. / 4. / 5.), *Singer* (-), *Steinmann* (2. 3. 6. 7. 8.), *Székely* (-), *Wlach* (7. 8.).

A diáktársainak pontatlanul írt nevei (a nevek mellett zárójelben jelölöm a helyes nevet is): *Benkő* (*Bekő* 1.), *Büchner* (*Büchler* 6. 7.), *Neugebauer* (*Gebauer* 2. 3.), *Polgár Ernő* (*Polgár Elemér* 2. 3./ *Géza* 5.), *Pollákovics* (*Pollák* 1./ *Pollák* 2. 3.), *Skurek Ferenc* (*Skurek Sándor* 2. 3.), *Zsemlye Tivadar* (*Zsemle Elemér* 1.).

FRÁTER ZOLTÁN hívja fel a figyelmet arra, hogy bár a valóságban létezett Büchlert az író látszólag minden ok nélkül *Büchner*ként szerepelteti, a „rejtélyre” 1928-ban mégis fény derült. Ekkor jelent meg a Pesti Naplóban egy cikk, melyben a Danton halála premierjéről számol be a szerző, és Georg Büchnert „Büchnerem”-nek, majd „Büchnerkém”-nek szólítja, ahogyan a Tanár úr kérem egyetlen becézett diákját is. Ha 1916-ban nem farag Büchlerből Büchnert, ezt a cikket soha nem adhatta volna így le (FRÁTER 1998: 17).

Mautner nevű tanuló járt a VI. kerületi, a VII. kerületi és a Markó utcai iskolában is Karinthyval egy osztályba, de mivel a legtöbb diák alakját a Markóból idézi fel, ezért valószínű, hogy *Mautner Elek* nevű osztálytársának alakja került a műbe. Ugyanez vonatkozik a *Polgár* és *Pollák* nevű tanulókra is.

3.1.1. A név és a nevet viselő kapcsolata

Érdemes volt utánajárni, hogy ezeknek a diákoknak a műbeli személyiségük megegyezik-e a név valós viselőjének személyiségével. Az év végi értesítők szerint a többség körülbelül ugyanazt a szerepet játszotta az iskola falai között, mint a Tanár úr kérem-ben. Például *Bányai Miklós* és *Wlach* a mű jó tornászai az iskolában számos kitűnő sporteredményt értek el.

Steinmann, a könyv híres eminens tanulója azonban megcáfolja „hírnevét”. Bár II. és III. osztályban még kitűnő tanuló, VII. és VIII. osztályban leromlott, az érettségien csak „jól” felelt meg. FÁBIÁN BERTA a műben megjelenő differenciált tanári bánásmódról írott tanulmányában hangsúlyozza, hogy míg a rossz tanuló neve említésre sem méltó, addig a jó tanulónak (*Steinmann*nak) elegánsan hangzó neve van (FÁBIÁN 1996: 10). Nem szól arról, hogy ez a „jó tanuló”-név nem Karinthy pedagógiai érzékének köszönhető, hanem magának az életnek. Karinthyban, diákkori emlékei hatására, ehhez a névhez eminens, kivételes, tiszteletet keltő magatartás párosult, s csak művészi munkája sikerességét bizonyítja az, hogy olvasói számára is kellemes hangzású név vált a kemény hanghatású *Steinmann*ból.

Skurek Ferenc (a valóságban Sándor) írta a Tanár úr kérem gyakran emlegetett háromnegyedes Petőfi-dolgozatát, ellenben II. évben még 1-es (jeles) osztályzata volt magyar nyelvből, III. évben romlott csak le, akkor 3-as jegy szerepel bizonyítva-

nyában. FRÁTER ZOLTÁN helytelenül írja azt, hogy Skurek egy alsóbb évfolyam tanulója, hiszen 1898-tól 1900-ig Karinthy osztálytársa, s csak ezután bukik le alsóbb osztályba (német nyelvből és természettanból kapott elégtelent) (FRÁTER 1998: 17).

A fent említett diákok közül csak *Gerő*, *Singer* és *Székely* nem voltak az író osztálytársai. Gerő Nándor három osztállyal alatta járt, III. osztályos volt, mikor ő VI.-os. Singer Gábor az 1902–1903-as tanévben a VIII.b osztályba járt, tehát két évvel Karinthy felett. Egy Székely Nándor nevű tanuló is járt ugyanebbe a végzős osztályba. De tanult a Markóban egy másik Székely nevű diák is, szintén két évvel Karinthy felett. Az író így jelzi a műben a különbséget: „Székely a nyolcadikból”. Ennek alapján találtam rá nevére a felsőbb évesek osztálynévsorai között (VIII.a), némi szerencsével, hiszen V. osztályos koráig a Sonnenfeld nevet viselte, ekkor változtatta meg családnévét. Az akkoriban igen gyakori névváltoztatást ki is gúnyolja Karinthy a Jó tanuló felel című írásában: „A tanár kettőt lapoz, a K betűnél lehet – Altmann, aki az év elején Katonára magyarosította a nevét, e percbe mélyen megbánta ezt az elhamarkodott lépést.” A névmagyarosítás a nyelvészetnek a történelemmel szorosan összefüggő területe. A magyar társadalomnak és közvéleménynek alapvető szerepe volt abban, hogy a zsidók tömegével váltak meg eredeti nevüktől (FORGÁCS 1987: 149–61).

Megemlítem *Gebauer Jenőt*, akit a Tanár úr kérem-ben minden bizonnyal megörökített Karinthy. Érdekes, hogy a műben szerepel egy *Auer*, egy *Bauer* és egy *Neugebauer* nevű diák is. Neugebauer alakja felel meg leginkább Gebauer Jenőnek, hiszen az Auer túlzott rövidítés lenne, a Bauer nevű diák keresztnéve pedig Károly és nem Jenő. A másik érv, ami mellette szól, hogy a könyvben Neugebauer a bukott diák típusának megjelenítője, Gebauer bizonyítványa is minden évben elégségesekkel volt tele, II. osztályban meg is bukott földrajzból.

A kitalált diáknevek: *Auer*, *Csekonics*, *Deckmann*, *Földessy*, *Gelléri*, *Goldfinger Rezső*, *Jákó*, *Altmann (Katona)*, *Roboz*, *Rogyák*, *Sebők*, *Várnai*, *Zajcsek*.

Goldfinger Rezső neve teljes bizonyossággal kitalált név, a könyv Magyar dolgozat című írásában szerepel, mint az egyfeles Petőfi-dolgozat írója, ennek köszönheti az „Aranyujj” jelentésű beszélőnevet. Nem lehet véletlen a Rezső keresztnév sem, hiszen a Rezső akkoriban a 24. leggyakoribb férfinév volt, mindez 0,55%-os gyakoriságot jelent (KÁLMÁN 1989).

SZALAY KÁROLY, Karinthy monográfiusa szerint Rogyák és Zajcsek is az író osztálytársai közé tartoztak (SZALAY 1961: 12), de én erre nem találtam bizonyítékot.

3.2. Tanárainak nevei

A 8 tanárnév közül 6 valóban Karinthy tanárainak neve volt (*Fröhlich*, *Lenkei*, *Mangold*, *Müller*, *Prém*, *Schwicker*), bár Lenkei Henrik nem volt osztályfőnöke, mint ahogy azt a Tanár úr kérem-ben írja. FRÁTER ZOLTÁN szerint *Müller* is Karinthy egy iskolatársa (FRÁTER 1998: 17). Ez tévedés. Egyrészt Müller a könyv fizikatanára (a Kísérletezem c. írásban szerepel), másrészt a Markó fizika, kémia, matematika tanára, Karinthy osztályát is tanította (VII. és VIII. osztályban), teljes neve Müller József.

Mákossy tanár úr a könyv földrajztanára, azonban ilyen nevű tanár nem dolgozott a Markóban. Érdekes viszont, hogy III.-tól VIII. osztályig az értesítők szerint nem tanultak földrajztanót Karinthyék, ami elég kétséges.

A *Kököröcsin* nevű tanár történelmet oktat a Röhög az egész osztály című írásban, az író minden bizonnyal a név hangalakjának komikus jellegét használja fel jellemzésre, sőt előfordulhat, hogy III.-os történelemtanára, Körösy tanár úr nevét ferdítette el. Karinthy 1937-ben megjelent *Utazás a koponyám körül* című regényében érdekes, ezzel a névvel kapcsolatos részletre bukkantam (KARINTHY 1991: 124–5): „Iskolafüzetek kerülnek elő, nini, hát mégis megvan még a herbárium, amire oly büszke voltam, szép fehér itatósok közé préselt halvány rózsaszín *kököröcsin* levelestül.” Tehát ez a növénynév fontos szerepet tölthetett be a fiatal Karinthy életében.

3.3. Egyéb szereplők nevei

Az egyéb kategóriába soroltam az *Angi néni*, *Erzsi*, *Dudás*, *Gabi*, *Mari*, *Mici* nevet. Szoros kapcsolatot tartott a családdal *Angi néni*, aki az író édesanyjának húga volt. A *Naplóm* című írásban úgy emlékezik meg róla Karinthy, hogy „este voltunk Angi néninél, be snassz volt”. A családhoz tartozott a szigorú, de gyerek-szerető *Mari*, a mindeneslány. Vezette a háztartást, rendben tartotta a gyerekeket, tekintélyt szerzett magának. Az író a *Kísérletezem* című írásában örököltette meg alakját. *Mici* az író testvére (Emília), *Gabi* a kislánya volt. *Erzsi* cselédlányként, *Dudás* Gabi osztálytársaként szerepel a könyvben, valódiságukra nincs bizonyíték.

A könnyebb áttekinthetőség kedvéért táblázatba foglaltam az eredményeket:

Névvel: 50	Teljes név: 7 (17%)
	Csak családnév: 38 (76%)
	Csak keresztnév: 5 (10%)
	Családnév: 45 (90%)
	Keresztnév: 12 (24%)

3.4. Valós és kitalált nevek

Az 50 személynév közül 32 bizonyíthatóan valós személy neve, 18 név valódiságára pedig nincs bizonyíték. Tartózkodtam a merész elvonatkozásoktól, talán ez az oka annak, hogy még mindig vannak megfektetlen, ismeretlen eredetű nevek.

	Valós	Kitalált	Összesen
Diák	22	14	36
Tanár	6	2	8
Egyéb	4	2	6
Összesen	32	18	50

3.5. Általános megjelölések

A várt, de mégis érdekes eredményt hozta az a vizsgálatom, mely a műben előforduló általános megjelölésekre vonatkozott. Karinthy 49 alkalommal élt az írói névadás eme formájával. Nem meglepő, hogy legtöbbször a *tanár* (4-szer), és a *tanár úr* (6-szor) kifejezést használta. Négyyszer fordult elő az *apám*, és kétszer az *apukám*, *felelő*, *igazgató*, *igazgató úr*. A megjelölések 42,85%-a iskolai beosztást és 20,4%-a rokonsági viszonyt fejez ki.

Fontos még, hogy a 49 általános megjelölés közül 15 mellett személynév is szerepel, tehát az esetek 30,61%-ában a szövegkörnyezetben pontosítva van az általá-

nosítás, és jelenlétének célja nem a titkolózás vagy az általánosítás, hanem a színessé tétel.

Mindössze három esetben járult kiegészítő elem a személynévhez: *Angi néni*, *Kökörcsin tanár úr*, *Mákossy tanár úr*.

4. Karinthy írói névadása

Karinthy számára a név több mint egyszerű megjelölés, több mint megkülönböztetés. Felismerte a nevek adta lehetőséget, s azt egyedülállóan ki is használta az atmoszférateremtésben, a jellemfestésben, a korábrázolásban. Mesterien befolyásolja az olvasó ítéletét jól megválasztott neveivel, megjelöléseivel.

A kritikus és prózaíró LACZKÓ GÉZA így vélekedett Karinthy névadásáról: „... a Tanár úr kérem egypár valóságos alak igazi nevének kiírásával annál is inkább hibázott, mert a helyzettel nem ismerősök úgyis költött névnek nézik, mint a többit, s azoknak nevetős meglepődése, akik a helyzettel tisztában vannak, nem éri meg a lehető érzékenységek lehető megsértődését” (HAVAS 1913). LACZKÓ nem vette figyelembe azt, hogy az írói névadás fontos feladata a jellemzés. Karinthy emlékezete megőrizte a valós személyeket és a valós neveket. Ha a valós életből mintául vett szereplőket átkeresztelte volna az író, úgy érzem, bizonyos mértékben személyiségük egy részétől fosztotta volna őket meg. Régi diáktársai között természetesen nem lelte meg az összes diáktípust, ezért szükséges volt, hogy fiktív szereplőket jelenítsen meg, és nekik fiktív neveket adjon. Az írói névadásnak ettől az egyediségtől vált ez az írás olyan különlegessé, valóság és fikció közt lebegővé. Olvasás közben soha nem tudhatjuk egyértelműen azt, hogy mindez csak az írói agy szüleménye vagy csupán gyermekkori naplóinak átírása. Ebben a lebegtetésben rejtőzik Karinthy humorának titka, nem tudhatjuk, hogy konkrét, valaha élő, csetlő-botló diákokat vagy éppen magunkat, azaz az örök emberi típusokat kacagjuk-e ki.

Bibliográfia

BALÁZS MIHÁLY 1975. Karinthy Frigyes. In: SZABÓ ÖDÖNNÉ: *Írók, képek II. (Írók, költők gyermek- és ifjúkora.)* Tankönyvkiadó. Budapest. 149–163.

DOMOKOS MÁTYÁS (szerk.) 1998. *A humor a teljes igazság. In memoriam Karinthy Frigyes.* Nap Kiadó.

FORGÁCS KRISZTINA 1987. Zsidó névmagyarosítás a XX. század 30-as éveiben. *Névtani Értesítő* 12: 149–61.

FRÁTER ZOLTÁN 1998. *A Karinthy élet-mű.* Fekete Sas Kiadó. Budapest.

HALÁSZ LÁSZLÓ 1972. *Karinthy Frigyes alkotásai és vallomásai tükrében.* Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest.

HAVAS GYULA 1913. Karinthy Frigyes: Találkozás egy fiatalemberrel. *Nyugat* II. kötet: 593–594.

KÁLMÁN BÉLA 1989. *A nevek világa.* Csokonai Kiadó. Debrecen.

KARINTHY FRIGYES 1991. *Utazás a koponyám körül.* Editorg Kiadó.

LEVENDEL JÚLIA 1979. *Így élt Karinthy Frigyes*. Móra Könyvkiadó. Budapest.
SZALAY KÁROLY 1961. *Karinthy Frigyes*. Gondolat. Budapest
SZALAY KÁROLY 1987. „*Elmondom hát mindenkinek*” K. F. életéről és műveiről 1887–1938. Kossuth Könyvkiadó.

TAKÁCS EDIT

Névadás és névhasználat

Sarkadi Imre A gyáva című kisregényében

A gyáva című kisregény Sarkadi Imre tragikusan rövid életének utolsó három évében született. Ekkor írt műveiben a társadalmon kívüliség, illetve társadalom fölöttiség morális következményeit rajzolja meg az író igen plasztikusan. A gyáva hősnője, Éva annyira hozzászokott a jómódhoz, a vagyonhoz, hogy képtelen válni az életmódváltást is igénylő szerelmet: „... én csak csillogni tudok ... elemektől, feladattól, állattól, embertől nem félek. De ahhoz gyáva vagyok, hogy a hétköznapiakat éljem ...” (80.) – mondja a regény végén, s folytatja a kényelmes parazita létet (B. NAGY 1969: 154).

A műnek mindössze 20 szereplője van, s közülük heten még nevet sem kaptak: foglalkozásnévvel (újságárus, igazgató, főagronómus, pincér), rokoni kapcsolatra utaló megnevezéssel (Éva édesapja, a főagronómus gyerekei) említik őket. Ezek a személyek egyébként mellékszereplők, ez is magyarázza névtelenségüket. A 13 névvel megnevezett szereplőből 8 férfi és 5 nő.

Női nevek (a nevek előfordulásának mennyiségi sorrendjében):

1. Klárika – a főagronómus felesége abban a somogyi gazdaságban, ahol Pista állásügyben jár.

2. Ági – egy orvos felesége, húsz év körüli igazi szépség.

3. Ella – egy öreg bakakáplár-külsejű, rezes hangú, kosztümtervező.

4. Annuska – a főszereplő házaspár háztartási alkalmazottja, volt gyári munkás.

5. Éva a kisregény központi alakja, harmincéves, műfaj nélküli művész, szép, okos ...

Férfinevek

1. Laci segéd az autóműhelyben.

2. Pali a vendégssereg egyik tagja.

3. Gabi bácsi – az autóműhely főnöke, Pista keresztapja.

4. Jenő – orvos, Ági férje.

5. Dezső – Annuska vőlegénye.

6. Tibor – egy cinikus és lehetetlen festő, a házaspár baráti köréhez tartozik.

7. Bence – szobrász, Éva férje.

8. Pista – végzős egyetemista, Éva régi ismerőse, majd szeretője.